

LENGYEL ANDRÁS

Anton Straka „pénteki fogadóestjei” és József Attila

1

Anton Straka (1893–1944), a „hű cseh” (ahogy Szabó Lőrinc versben is emlegette) 1925 és 1936 között a budapesti csehszlovák követség sajtóattaséja volt. Az állam, amelyet képviselt, új – csak 1918-ban, tehát kevéssel Straka budapesti kinevezése előtt született – *fiatal állam* volt, egyszerre a Monarchia (egyik) „utódállama”, s az addigi államalkotó két ország, Ausztria és Magyarország fölbomlásának jelentős haszonélvezője. A vesztes Magyarország és az új, „nyertes” Csehszlovákia viszonya így meglehetősen komplikáltan alakult. Közöttük nagy, nemzetközi törésvonal húzódott, s ezt a törésvonalat a „keresztény-nemzeti kurzus”, illetve az új, még legitimitációt kereső „demokrácia” rendszere mintegy belülről is fölerősítette. Ráadásul az új állam határai közé szorult magyar népesség kisebbségi helyzete még erre a feszültségre is rátett egy lapáttal. Mindkét ország helyzete teljességgel nyitott és instabil volt. Semmi nem garantálta például, hogy az önállóvá és függetlenné vált, de immár „kis” Magyarország talpon tud maradni, s ugyanakkor a nyertes sem érezhette biztonságban magát. Ma már tudjuk, hogy az első csehszlovák állam léte mindössze két évtizedig tartott, s bár utóbb, egy nagy világgégés után néhány évtizedre még restauráltatott, ma, alig száz évvel az alapítás után, ilyen állam már nem létezik. Egy Budapestre akkreditált csehszlovák diplomata helyzete tehát fölöttébb ellentmondásos volt, mozgástere pedig kicsi. A két ország viszonyának megjavítására, pláne rendezésére alig kínálkozott esély, jóllehet a jó viszony mindkét ország objektív érdeke lett volna. Straka, aki mindhárom érintett kultúrában – cseh, szlovák és magyar – otthonosan mozgott, az egyetlen, valamennyire járható utat választotta: diplomataként a kulturális közeledés esélyeit próbálta javítani. Kereste és ápolta a kapcsolatot a magyar szellemi élet szereplőivel, írókkal, művészekkel, újságírókkal, s mindkét ország irodalmi termését közvetíteni igyekezett a másik oldalra. Erre a szerepére egész addigi élete predesztinálta. Még a „magyar” Kassán született, magyarul jól tudott, sőt 1918-ig a magyar állam polgára volt, s a magyar kultúra csehszlovák diplomataként sem lett tőle idegen. Így, élve hivatali lehetőségeivel, az 1930-as évek elejére már a csehszlovák–magyar kulturális közeledés és közvetítés budapesti rezidenseként találta meg saját szerepét. S ma már tudjuk, ez adott jelentőséget itteni éveinek, ez írta be nevét a magyar irodalom történetébe is.

E történet fontos fejleménye volt, hogy a kapcsolatápolást 1932-től – félig informálisan – intézményesítette. Amerikai úti szolgálati villájában péntek esténként vendégül látta magyar íróbarátait, s ezek a „pénteki fogadóesték” afféle érintkezési lehetőséget biztosító s eszméket cserélő alkalmanként egy informális kapcsolathálót építettek köréje. Ennek a networknek ő volt a középpontja, ő mozgatta, de célja, a kölcsönös közeledés, olyan eszményt képviselt, amelyet vendégei is nyugodt szívvel vállalhattak. Ezzel az együttműködéssel senki „nemzeti”

áruhlást vagy morális vétséget nem követett el. Az eszmék és a művek áramlása pedig önmagában is hasznos, a saját irodalmi praxist is élénkítő lehetőség volt.

Ezeknek a pénteki fogadóestéknek az egyik viszonylag rendszeresen megjelenő vendége József Attila (1905–1937) volt. Erről természetesen eddig is tudni lehetett; mind a József Attila-, mind a Straka-irodalom szólt már róla. Az összkép azonban, amely mára összeállt, túlzottan általánosságban mozgó, mondhatnánk képlékeny, a kapcsolat eseménytörténeti gerince például nemigen látszik. Straka hagyatékának egy kicsiny töredéke azonban megmaradt, sőt az anyag, digitalizálva, immár a budapesti akadémiai könyvtár kéziratárában is megtalálható. S ebben az anyagban van egy kis notesz, amely az 1932/33-as „péntek esték” időrendjét és résztvevőinek névsorát is rögzíti. Straka följegyzése sajnos nagyon szűkszavú, inkább csak emlékeztető jellegű, de így is alkalmas néhány dolog tisztázására. A résztvevők névsorai ugyanis nem csak árulják el, hogy mikor kik vettek részt ezeken az összejöveteleken, de az adatsor egy networköt is kirajzol. Így megállapítható e kör (mozgásban lévő) összetétele, meghatározható egy-egy résztvevő network-pozíciója, a tagok egymás közötti érintkezéseinek gyakorisága, az együtt vendégeskedések alakulástörténete. Az informális kis társaság szociometriája, végső soron tehát, egy körülhatárolt körre vonatkozóan, egy kis történeti irodalomszociológia.

Mindez együtt megadja az összejövetelek eseménytörténetét (vagy legalábbis annakemény vázát), és – szociológiai kontextusát. Ezzel a „pénteki fogadóesték” kiemelhetők a homályos, anekdotikus narráció köréből, s *irodalmi intézményként* mutathatók be.

2

A notesz bejegyzései szerint 1932/33-ban harmincegy „pénteki fogadóestére” került sor. Ez talán kevesebb, mint amennyire előzetesen gondolhattunk, de annál jóval több, hogy véletlenszerű, esetleges alkalmak lettek volna. Ezek, akárhogy nézzük is, rendszeres, előre megtervezett összejövetelek voltak. Az időrend meghatározott ívet rajzol ki, sűrűsödési és ritkulási csomópontokkal.

Maguk az összejövetelek a következők – a jelen voltak névsorát csak akkor adom, ha akkor József Attila is részt vett az összejöveteleken:

1932. november 23.

József Attila, József Attiláné, Horváth Béla, Berda József, Rozsnyai Kálmán, Mollinári Gizi, Torday Judit, Szinetár György, Gogolák Lajos, Marton János, Dr. Kasza József, Tábori Pál, Tescheni Jenő. (13)

1932. december 2.

József Attila, Horváth Béla, Tesseni Jenő, Berda József, Kovách Ákos, Segesdi László, Nyíri Tibor, Simon András. (8)

1932. december 9.

1932. december 16.

1932. december 30.

1933. január 6.

1933. január 13.

1933. január 20.

1933. február 3.

József Attila, József Attiláné, Gyenes Erzszi, Horváth Béla, Habán Mihály, Sáfári László, Berda József, Márkus Aladár, Dr. Kasza József, Dr. Friedmann Ignác, Mókus Sándor, Berzy András, Rozsnyai Kálmán (13)

1933. február 10.

Dr. Kasza József, Dr. Kasza Józsefné, Gyenes Erzszi, Gyenes Imre, Gyenes János, Torday Judit, Horváth Béla, Berda József, Tesseni Jenő, Kovách Ákos, Szűcs Violetta, Gogolák Lajos, Füssi József, Katona Jenő, Komlós Aladár, Márkus Aladár, Sáfári László, József Attila. (18)

1933. február 17.

József Attila, József Attiláné [=Szántó Judit], Torday Judit, Gogolák Lajos, Marton János, Horváth Béla, Katona Jenő, Berda József, Tesseni Jenő, Füssi József, Sáfári László, Gyenes Imre, Szinetár György, Dr. Kasza József. (14)

1933. február 24.

Kassák Lajosné, Kovai Emil, Kovai Emilné, József Attila, József Attiláné, Podolay [Frantisek], Petrovich Gábor, Domán Károly, Marton János, Berda József, Habán Mihály, Sáfári László, Groó Lajos, Márkus Aladár, Simon András. (15)

1933. március 2.

József Attila, József Attiláné, Szántóné [talán Szántó Györgyné], B. Radó Lili, Berda József, Sáfári László, Habán Mihály, Gogolák Lajos, Márkus Aladár, Berzy József, Simon András. (11)

1933. március 10.

1933. március 17.

Antalfy István, Antalfy Istvánné, Antalfy Hedvig, József Attila, József Attiláné, Komlós Aladár, Dr. Kasza József, Berzy József, Berda József, Habán Mihály. (10)

1933. március 24.

Emil B. Lukáč (Bratislava), ifj. Nagy Endre, Márkus Aladár, Szabó Lőrinc, Dr. Frey András, Rónai Mária, József Attila, József Attiláné, Kovách Ákos, Szűcs Violetta, Gyenes Erzszi, Berda József, Habán Mihály, Sáfári László, Berzy András, Berzy József, Gogolák Lajos, Katona Jenő, Marton János, Dr. Danzinger [Ferenc], Simándi Pál, Dr. Supka Géza, Komlós Aladár, Zelk Zoltán, Simon András, Féja Géza. (26)

1933. március 31.

József Attila, József Attiláné, Márkus Aladár, Dr. Kasza József, Berda József, Gogolák Lajos, Katona Jenő, Sáfári László, Habán Mihály, Marton János, Berzy József, Petrovich Gábor, Vajda [János], Thurzó [Gábor]. (16)

1933. április 7.

1933. április 21.

1933. április 28.

Kassák Lajos, Kassák Lajosné, Nádass József, Nádass Józsefné, Gyenes Erzszi, Gyenes Imre, Rozsnyai Kálmán, Berda József, Berda Teréz, József Attila, József Attiláné, Dr. Bányai [László], Neszmány od Józsefa [??], Dr. Kasza József, Márkus Aladár, Márkus Aladárné, Berzy József, Tomcsányi János. (18)

1933. május 5.

1933. május 8.

1933. május 12.

Podolay Frant.[isek], Márkus [Aladár], Kovai [Emil], Straka 2 [=talán Straka felesége a másik], József A. 2 [József Attila és Szántó Judit], Szántó Gy. 2 [=Szántó György és felesége], Gogolák L.[ajos], Katona J.[enő], Berzy József, Kassák 3 [=Kassák Lajos, Simon Jolán, Nagy Etel], Berda [József], Kovách 2 [Kovách Ákos és felesége], Tamási Á.[ron], Gyenes Erzsi 2, Habán [Mihály], Jusztusz [vsz. nem Justus Pál, hanem J. György], Gál Istv., Dr. Kasza, Tomcsányi. (26)

1933. május 26.

Rozsnyai K.[álmán], Dr. [Daniel] Rapant, József A. 2, Dr. Eisler 2. [=Eisler Mihály József és felesége], Berda József, Habán Mih., Berzy József, Kovai 2., Gyenes 3. [=Gyenes Erzsi, Imre, János], Füssy J., Gál I., Segesdy L., Németh Andor, Podolay Frant. (19)

1933. június 2.

Jíse K., Hegedűs, Ember [Ervin], Darvas J.[ános], Kovách Á., Nagy Margit, Gyenes E., Gogolák L., Katona J., Márkus A., József A. 2., Habán M., Simon A., Rozsnyai K., Kovai 2., Podolay Fr., Berda József, Füssy. (20)

1933. június 9.

Szőnyi 2. [=Szőnyi István és felesége], Boross El.[emér] 2., József A. 2., Kovai 2., Soponek 2., Torday J., Gyenes E., Lesznai A.[anna], Berda József, Wild, Gergely [Tibor], Gogolák, Habán, Podolay, Dr. Kasza. (20)

1933. június 23.

(Névsor nincs, egy külső helyszínen volt az összejövétel, 22 fő.)

1933. november 18.

Hora J.[osef], Čarek J.[an], Szabó L., Illyés Gy.[ula], Sárközy Gy.[örgy], József A. 2., Komlós Al., Nagy Margit 2., Berda József, Márkus A., Kamelski [?] Vic., Katona J., Fényes [?] Sándor, Fényes Alice, Petri A., Kovai E., Balta M.[ózes] (19)

1933. november 20. [Ez az összejövétel nem a Straka-villában volt, hanem a Bucsinszkyban.]

Reinitz [Béla], Kodolányi J.[ános], Zsolt B.[éla], Berda József, Heltai J.[enő], Dr. Mohácsi J.[enő], Szűcs V., Szabó L., József A., Čarek J. (10)

A névsorokban, ha lehetséges volt, a rövidítések föloldásra, a hiányok kiegészítésre kerültek. A nevek alakja nem mindenkor egyezik meg azzal, ahogy ma használatosak (például *i* betű *y* helyett: Simándy vagy Rozsnyay nevében), de ezek az eltérések többnyire nem okoznak zavart. Néhány esetben azonban nem egyértelmű, hogy kiről van szó, s például Simon András csakugyan András-e, vagy Simon Andorról van szó. Egyes nevek mellett olykor szám is szerepel, így például József Attila neve mellett többször is egy kettes szám áll. A magyarázata ennek egyszerű, a szám arra utal, hogy a vendéglistán hány fővel kell számolni. József Attila esetében a másik személy, akire a kettes számmal utalnak, természetesen Szántó Judit. A Kovai név melletti kettes szám Kovai Emilre és feleségére, a Gyenes név melletti hármas szám Gyenes Erzsire, Imrére és Jánosra vonatkozik. Az ilyen jelölés két szempontból érdekes: ezen a fogadóestéken kísérők is megjelentek, így például Judit is; és Straka valamivel nyilván vendégül is látta vendégeit – ismernie kellett tehát a létszámot.

Az 1932 végétől 1933 végéig tartó periódus 31 összejövételének nagyjából felén, tizenhat alkalommal József Attila is megjelent. Még hozzá, egy kivétellel, mindig élettársával, Judittal. Mindkét mozzanat figyelmet érdemel. A résztvevőknek ugyan csak egy kisebbsége fordult

meg párjával e fogadóesteken, József Attila tehát némileg eltért a szokványos megoldástól. Hogy miért? – csak föltételezéseink lehetnek. Erős érzelmi kötődés Judithoz? Lehet. De realisztikusabbnak tetszik az a föltevés, hogy ezzel Juditnak társaságot, vacsorát stb. biztosított. A másik összefüggés, a megjelenési szám, nem mennyiség szempontból igazán érdekes. Inkább a hiányzások megoszlása az, ami informatív. József Attilának egy-egy alkalmi hiányzáson túl igazában három időpontra sűrűsödtek össze távolmaradásai: 1932. december 9-től 1933. január 20-ig, 1933. áprilisában (7–28.) és májusában. Ezekben a hetekben nyilvánvalóan valami fontosabb volt számára a Straka-villa vendégszereteténel. (1932. december 3-tól 27-ig például Budapesttől távol, Hódmezővásárhelyen tartózkodott. „Igazoltan” volt tehát távol.)

3

A tizenhat, József Attila által látogatott összejevetelen hozzávetőlegesen közel száz résztvevő fordult meg. Ez elég nagy szám, de az egyes szereplők kulturális súlya is, kapcsolathálót alakító szerepe is nagyon különböző volt. Az összes résztvevő közül hatvannégy fő csak egy-egy alkalommal találkozott Strakánál József Attilával, s azok száma, akik két vagy több alkalommal is együtt vettek részt vele ezeken a fogadásokon, mindössze harminchat (vagy ha a házigazdát is e körbe számítjuk: 37) fő volt. Természetesen egyetlen találkozás hatása is lehet nagyon inspiráló, pro vagy kontra eseményalakító, de ha a networköt az érintkezés és az eszmék áramlásának hálózataként fogjuk föl, az érintkezések száma nem mellékes. Több találkozás, több információ áramlását indíthatja el, futtathatja le. Ezért célszerű közelebbről is szemügyre venni azokat, akikkel Strakánál József Attila legalább kétszer vagy többször is találkozott.

Ebben a listában szerepeltetjük Strakát és Szántó Juditot is, hiszen az előbbi mint házigazda minden ilyen fogadóestén maga is ott volt, Judit pedig egy eset kivételével mindig elkísérte József Attilát. Speciális szerepük azonban értelemszerűen külön elemzést érdemel. Mindketten fontosabb szereplők e történetben, mint egy átlagos network-tag.

A network tagjait a részvételek száma szerinti sorrendben adjuk, s mindenkit röviden azonosítunk is. (Az identifikációban az idézőjeles meghatározásokat Straka egy, utólag rögzített összegző listájából vettük át – ezek magára Strakára is jellemzőek: ő így azonosította vendégeit.)

16: Anton Straka, a házigazda.

16: Berda József (1902–1966) „bánsnik”/költő.

14: Szántó Judit (1903–1963) „József Attiláné”, 1930 és 36 közt József Attila élettársa, munkás, amatőr versmondó.

10: Habán Mihály (1907–1984) „bánsnik”/költő.

10: Márkus Aladár (1879–1962) „redaktor”/szerkesztő; 1931/36: az Új Út című cionista irodalmi és kritikai havilap szerkesztője és kiadója.

9: Gogolák Lajos (1910–1987) „redaktor”/szerkesztő; újságíró, történész, szlavista.

9: Dr. Kasza József (?–1947 után) „likar”/orvos; az 1930-as években az Operaház orvosa.

8: Gyenes Erzsébet (1908/10?–1944) zongoraművész, Dohnányi Ernő tanítványa, később zongoratanár.

- 7: Sáfári László (1910–1943) „bánsnik”/költő; felvidéki, csehszlovákiai magyar alkotó, ekkoriban Budapesten élt.
- 7: Katona Jenő (1905–1978) „žurnalista”/újságíró, a demokratikus katolicizmus képviselője, katolikus folyóiratok szerkesztője.
- 7: Berzy József (1914–1990 után) „vysokoskolak”/egyetemi hallgató, utóbb történész és szerkesztő, B. András költő testvére.
- 6: Kovai Emil (?–?) „redaktor”/szerkesztő.
- 5: Horváth Béla (1908–1975) „bánsnik”/költő; cikcakkos pályán mozgó, katolikus alkotó, utóbb a Szép Szóban is publikált.
- 5: Rozsnyay Kálmán (1872–1948) műgyűjtő író; külön irodalom-közéleti figura, korábban Oscar Wilde „titkára”.
- 5: Marton János (?–?) „vysokoskolak”/egyetemi hallgató
- 5: Simon András „bánsnik”/költő; valószínűleg Simon Andorral (1901–1986), Móricz Zsigmond vejeivel azonos.
- 5: Kovách Ákos (1896–?) irodalmár, az irodalmi szalont vivő Balogh Vilma fia.
- 5: Gyenes Imre „redaktor”/szerkesztő; valószínűleg Gyenes Istvánval, a későbbi Reményi-Gyenes Istvánval (1909–2001), Gy. Erzsi és János testvéreivel azonos.
- 5: Podolay Frantisek (1905–1958) „maljar”/szlovák festőművész, ekkoriban Budapesten élt és a Képzőművészeti Főiskolán tanult.
- 4: Torday Judit (?–1947 után) „recitátorka”/szavalóművész; az 1930-as években lépett föl rendszeresen, műsorán gyakran József Attila versei is szerepeltek.
- 4: Tesseni Jenő, Tescheni (?–1939) „bánsnik”/költő, újságíró, eredeti neve: Topscher
- 4: Füsi József (1909–1960) „bánsnik”/költő; íróként és fordítóként a Szép Szóban is publikált, eredeti neve: Horváth.
- 4: Komlós Aladár (1892–1980) „spisov.”/író; felvidéki születésű költő tanár, irodalomtörténész, a zsidó kulturális élet egyik fontos szereplője
- 4: Kovai Emilné (?–?), K. Emil szerkesztő felesége
- 3: Szabó Lőrinc (1901–1957) „bánsnik”/költő; az Est-lapok szerkesztője, az akkori magyar költészet két-három legjelentősebb alkotójának egyike.
- 3: Simon Jolán (1885–1938) „Kassák Lajosné”/a magyar avantgárd aktivistája; szavalóművész, kórusvezető.
- 2: Szinétár György (1905–1974) „redaktor”/szerkesztő.
- 2: Segesdy László (1899–1975) „spisovatel”/író.
- 2: Berzy András (1908–1972) költő, tanár, később főiskolai oktató.
- 2: Gyenes János (1912–1995) „fotóriporter”; 1930 és 36 közt a Színházi Élet fotósa. Később, Juan Gyenes néven az egyik legismertebb spanyol fotóművész. Gy. Erzsi testvére.
- 2: Szűcs Violetta (?–?) „spisova”/író.
- 2: Petrovich Gábor (?–?) „vysokoskolak”/egyetemi hallgató.
- 2: Nagy Margit (1905–?) „spisov.”/író, Szepessy Miksáné, ő is, férje is felvidékiek.
- 2: Čarek, Jan (1898–1966) „bánsnik”/költő; szlovák író.
- 2: Kassák Lajos (1887–1967) „bánsnik”/költő, író, szerkesztő, a magyar avantgárd központi személyisége.
- 2: Gaál István (1912–1982) irodalomtörténész, szerkesztő, az Apolló szerkesztője.
- 2: Toncsányi János (?–?), „spisov.”/író.

4

A legalább kétszer jelenlévők listájának áttekintése több tanulsággal is jár. Mindenekelőtt az irodalmi legendával ellentétben nemcsak költők és írók alkották a résztvevők körét (bár itt már az „írók” is képlékeny kategóriát alkotnak: e név Straka szótárában többféle értelmiségi szerepkör gyűjtőneve), hanem nem-írók is: főleg „redaktorok”, azaz szerkesztők (őket a sajtóattasé feladatköre értékelte föl), de mások is. Tanárok, szavalóművészek, festőművészek, fotográfusok vagy éppen egyetemi hallgatók, vagy orvosdoktor stb. Ennyiben a professzionális irodalomnál jóval szélesebb körű és képlékenyebb vendégkörrel kell számolnunk. Ha a kvalitásokat, vagy – gyakorlatiasabban szólva – a szellemi élet akkor aktuális hierarchiájában elfoglalt helyet vesszük szemügyre, kiderül: a résztvevők közül a legfelső szintről csak három alkotó volt jelen ezeken az összejöveteleken: maga József Attila – s Szabó Lőrinc és Kassák Lajos. Az írók és költők egyébként mind második vagy harmadik vonalbeliek. Ha mindezt irodalomszociológiailag, azaz a mainstream/marginális övezetbe helyezve értelmezzük, észre kell vennünk, hogy az akkori irodalmi értékrendben még József Attila, sőt a nála akkor előkelőbb besorolású Szabó Lőrinc sem volt „csúcsalkotó”. József Attila kimondottan marginális helyzetűnek számított, Szabó pedig az irodalmi mainstream külső övezetében mozgott. Kassák mint az ellenkultúra egyik vezető alkotója a centrum és a perem közötti határon helyezkedett el. Általánosságban is elmondható: azok a költők és írók, akik Straka szóban forgó estéin megjelentek, nem a mainstreamhez tartoztak. Egy széles – és sok szempontból vegyes – marginális övezetbe sorolhatók. Kvalitás és irányzat szempontjából is sokfélék voltak. Az irányzati besorolhatóság tarka képet mutat. Amíg József Attila például illegális kommunista párttag volt, marxista, s mint költő „proletárköltő”, addig Szabó Lőrinc a nagytőke médiájának zászlóshajójáról, az Est-lapok köréből jött, s a résztvevők közt irányzatilag is nagyon különböző alkotókat találunk: „katolikusokat” (Horváth Béla, Katona Jenő), cionistát (Márkus Aladár), vagy zsidó felekezeti gimnáziumi tanárt (Komlós Aladár), rendhagyó életvitelű, mondhatnánk vagabund szabadúszót (Berda József), „csehszlovákiai” illetőségű, de éppen Budapesten élő és tanuló fiatal baloldali költőt (Sáfári László), stb. De találunk a résztvevők között idősebb, meglehetősen külön előéletű műkedvelőt is, aki csak gyűjtőként volt igazán jelentős (Rozsnyay Kálmán), akinek botrányos hírére Oscar Wilde-hoz való viszonya éppúgy táplálta, mint első feleségének életkora a házasságkötéskor (Prielle Kornélia akkor már kilencven körül járt). S ami föltűnő: a résztvevők többsége fiatal volt, harminc körüli, nemegyszer harminc alatti (maga József Attila is csak 27/28 éves!) Ez szociológiailag is figyelemre méltó; az alkotók újabb nemzedékéhez tartoztak. Straka a jövőbe fektetett be.

Érdekes, hogy elég nagy számban képviseltették magukat a szerkesztők, akik persze fontos kommunikációs pozíciókat foglaltak el – ők az információk áramlása szempontjából bírtak jelentőséggel. Ilyen szempontból figyelemre méltó résztvevő volt például Márkus Aladár, aki olyan magyar nyelvű folyóiratot szerkesztett, amelyet nemcsak Magyarországon, de Csehszlovákiában és Romániában is terjesztettek és olvastak, nézőpontja pedig a zsidó megújulás nézőpontja volt. Érdekes az is, hogy az irodalom terjesztői: előadóművészek is képviseltették magukat. (Torday Judit, Simon Jolán s némileg még Szántó Judit is ide sorolható). Az irodalom peremén, sőt talán azon túl is elhelyezkedők köre és összetétele sem érdektelen. A festőművész (Podolay Frantisek, magyarul „Ferenc”), a fotográfus (Gyenes János, a későbbi Juan Gyenes), a tanárfélek (a Berzy-fiúk, Marton János stb.) vagy éppen az orvosdoktor

(Kasza József) egy az irodalomnál szélesebb övezet jelenlétére, közvetítő és erősítő szerepére hívja fel a figyelmet.

A résztvevők egy részének kapcsolata József Attilával eddig is ismert volt. Szívélyes viszonya Berda Józseffel, hullámzó, barátságot és elhidegülést váltogató érintkezése Komlós Aladárral, munkakapcsolata a Bartha Miklós Társaságban Gogolák Lajossal, majd – évekkel később – a Szép Szónál Horváth Bélával, laza kapcsolata Sáfári Lászlóval, Katona Jenővel, Rozsnyay Kálmánnal, Simon Andorral, Torday Judittal (aki verseit is előadta), Füsi Józseffel, Kovách Ákossal vagy éppen Szabó Lőrincsel, azt jelzi, ezek a péntek esti találkozások igen sokszor nem pusztán formális érintkezést jelentettek számára. Jellemzőnek kell tartanunk, hogy például utóbb Márkus Aladár számára még verset is írt.

A József Attila-filológiának mindenestre nem árt figyelembe vennie ezeket a nexusokat egy-egy életrajzi vagy alkotáslélektani szituáció mérlegelésekor.

5

S nincs tanulságok nélkül az a lista sem, amelyet azoknak a neve alkot, akikkel Strakánál József Attila csak egy-egy alkalommal találkozott. Ez a névsor hatvannégy főből áll, s bár bizonyos, hogy ezek a találkozások, hacsak a Straka-villában adódott lehetőségekre korlátozódtak, nem jelentettek a költő számára „erős kötésű” kapcsolatot, esetlegességeik ellenére is tanulságosak. A szociológia tudománya tudja, a „gyöngye kötések” szerepe az információbővítés egyik fontos eszköze.

A hatvannégy fős lista irodalmi és kapcsolattörténeti szempontból nem homogén, de nem is amorf; jól tagolható. Egyes tömbjei más-más szempontból bírnak irodalomtörténeti jelentőséggel.

Az első megemlíthető csoport, nem nagy létszámú, de speciális fontosságú: ők Straka csehszlovákiai íróvendégei, akik eleve azért érkeztek Budapestre, hogy az itteniekkel érintkezésbe kerüljenek. A lehetséges textuális érintkezés, amit a művek olvasása jelent, a személyes érintkezés által fölerősödjön, megerősítést nyerjen. A legnagyobb presztízsű ilyen vendég kétségkívül Emil Boleslav Lukáč (1900–1979) volt, akit – nem véletlenül – a szokottnál nagyobb létszámú estélyen fogadtak. Hogy a többnyire illusztris magyar írógárda tagjai sorában József Attila is ott volt, két szempontból is érdekes. Már, úgy látszik, „befért” a hazai csapatba (Judith ekkor nem is volt ott!), s E. B. Lukáč kétségtelenül érdemi kapcsolatbővülésnek tekinthető. A másik fontos csehszlovákiai, pontosabban cseh költővendég kétségkívül Josef Hora (1891–1945) volt; József Attila vele is találkozott. E ponton érdemes idéznünk az ezekben az ügyekben tájékozott Gál Istvánt: „Straka péntek estéinek ünnepi eseménye volt egy-egy cseh vagy szlovák költő vagy tudós budapesti látogatása. Közülük is legemlékezetesebb a nagy cseh proletárköltő Josef Hora megjelenése titkárával, a szintén kítűnő költő Vilém Zavadával. Hora, aki költészetében sokkal inkább mondható József Attila testvérének, mint Jiří Wolker, [...] rendkívül összebarátkozott József Attilával. Amikor 1935 nyarán a Csekké Slovo szerkesztőségében Prágában meglátogattam, könnyek között emlegette József Attilát, de valósággal a magyarságot is” (Gál 1964: 189). Ugyanebben a magyar–csehszlovák kontextusban említhető K. Jišé és Jan Čarek látogatása is – utóbbi mint láttuk, kétszer is megfordult ez időben Straka magyar íróbarátai körében.

Ennek a cseh és szlovák szálnak a következményeit még csak részlegesen tárta föl a kutatás, de amit eddig tudunk, az is érdekes összefüggésekkel szembesíti az értelmezést. Itt, jelzőként, elegendő talán utalni József Attila cseh és szlovák versfordításaira, amelyek annak idején a *Cseh és szlovák költők antológiájában* (1936) is megjelentek. (Ezeknek a fordításoknak a József Attila költészetével való poétikai szembesítése még szisztematikus elemzésre és bemutatásra vár; ám nem célszerű szem elől téveszteni, hogy ezek a fordítások is József Attila szövegei, költészetének részei.)

A csehszlovákiai vendégeknek a Straka-villában való megjelenése olyanokat is odacsalt, akik egyébként nem voltak a péntek esték rendszeres látogatói. Közülük, mint az itteni József Attila-kapcsolathálóznak is tagjai, megemlíthető a nevesebb magyar írók közül jó néhány: Ilylyés Gyula, Sárközi György, Kodolányi János, Zsolt Béla, Heltai Jenő, Mohácsi Jenő, Lesznai Anna vagy a festők közül például Szőnyi István és Lesznai férje, Gergely Tibor. József Attilának ezek mindegyikével volt korábbról is kapcsolata, de – s ez teszi érdekessé a péntek esti találkozásokat – ezeknek az érzelmi dimenziója hullámzó volt; a barátság és a rivalizálás, sőt olykor a nyílt konfliktus között oszcilláltak. A Strakánál való találkozások mint e kapcsolatok normalizálásának esélyei is számításba veendők.

Az egytalálkozásos networktagok listájának egy harmadik csoportját azok alkotják, akik, bár „minőségi” alkotók voltak, a mainstream és a perem határán mozogtak. Nem érdektelen névsor ez sem. Mollinári Gizi (aki egyébként szintén Ignóus fölfedezettje volt), Tábori Pál, Nyíri Tibor, Gró Lajos, B. Radó Lili, Simándy Pál, Supka Géza, Zelk Zoltán, Féja Géza, Nádas József, Németh Andor, Ember Ervin, Boross Elemér, Darvas János stb. Többségük máshonnan is József Attila kapcsolathálójának részét alkotta. Némelyikük kimondottan fontos szereppel. A negyedik csoport különlegességét nem a tagok kvalitása, hanem speciális élet- és pályatörténeti szerepük adja. Danzinger Ferenc, a „drága Danci”, ez időben József Attila társaságának közeli, benső tagja; Dr. Bányai László József Attila sógora (Jolán aktuális férje); Dr. Eisler Mihály József később a költő analitikusa lett; Balta Mózes pedig, aki váratlanul, de nem érthetetlenül, itt is föltűnt, Straka román analógonja volt – ő volt a budapesti román követség sajtóattaséja, s nem mellékesen a költő jóembere, román versfordításainak inspirálója és megrendelője. (A József Attila-kutatás sajnálatos mulasztása, hogy Baltáról még mindig hiányosak az ismereteink, e kapcsolat nincs rendszeresen földolgozva.)

Egy ötödik csoport is kigyűjthető lenne, de ennek a csoportnak a tagjai a „feleségekből” s más kiegészítő szereplőkből állna össze. (Lehet persze, hogy bizonyos szituációkban az ő szerepük is jelentőségre tett szert, csak éppen e pillanatban ezt a szerepet még nem látjuk.)

6

Straka 1931-ben, Supka Géza folyóiratában, a *Literatúrában* így jellemezte saját célkitűzéseit, programját: „Hogy a nemzetek egymást megérthessék, előbb meg kell egymást ismerniök s itt a kultúra a legfőbb specializáló, de egyszersmind összekötő terület. A nemzetek irodalmában, zenéjében s művészetében tükröződik vissza a népek lelke, szíve s a szívek és lelkek összedobbanásában gyakran elegendő egy tekintet, egy kézszorítás. Mindig nagyon boldog vagyok, ha kölcsönös kulturális akciók szerény munkatársa lehetek s bizton remélem, hogy a jövő mindinkább meg fogja ezeket a törekvéseket könnyíteni.” (*Literatura* 1931: 37–38.) Szép, szimpatikus, ám némileg naiv program ez; előföltevése jellegzetesen XIX. századi, s az antropológiai optimizmus kifejeződése, amelyre a 20/21. század sokszorosan rácaffolt. Straka

szájából ez a program azonban teljesen őszintének tetszik, s ha bizonyosra vehető is, hogy e program az instabil csehszlovák állam gyakorlatias igényeivel is összhangban állott, azaz egy diplomata kommunikációs programjaként is vállalható volt, nem a „politika” boszorkánykonyhájára vall, hanem a hajdani kassai suszter kultúrák metszéspontjában felnőtt, pappá lett fiának politikai és kulturális krédójaként olvasható. Straka 1931-ben ugyan már rég feladta lelkészi pályáját, újságíró, szerkesztő, majd kulturális diplomata lett, de alkata, tudjuk, kicsit mindig is papos maradt. Ahogy Németh László (az ilyesféle közeledések egyik magyar szorgalmazója) mondta róla: „alacsony, kicsit kövérkés, papos forma ember”, „széles fekete művészkalap”-ban (idézi Gál 1964: 189). E jellemzés, Németh szokása szerint, empatikus és kifejező, érdemes komolyan venni. Az őszinte kulturális közeledés szándéka mellett ugyanis Strakában, bár némileg titokban ott munkált az irodalmi alkotás ösztöne is. S az a szerep, amelyet pesti bő évtizedében, 1925/36 között kiforgált magának, s amelyet félig-meddig intézményesíteni is tudott, az alkotásösztön és a (politikai) humanizmus olyan kombinációját jelentette, amely lehetővé tette számára a magyar irodalom folyamatába való pozitív beenyúlást is.

Így, egyebek közt, József Attila életének s pályájának alakításában is szerény, de egyértelműen pozitív szerepet játszott.

Mit adott a költőnek ezekkel a pénteki fogadóestekkel? A cseh és szlovák irodalommal való érintkezés lehetőségét? Ezt is természetesen. S ha a költő e kapcsolat áramában született versfordításait saját költészete alakulása szempontjából is végigelemezzük majd, annak poétikai következményei láthatókká lesznek. De emellett más hozadéka is volt ennek az együttműködésnek. Nem kell természetesen „nagy” dolgokra gondolni, ám ezek a kicsi, magától értetődő mozzanatok is jótékonyan hatottak a költő mindennapi életére. (1) A péntek esték az irodalmi közélet légkörét adták számára; itt helye, szerepe volt – hívták, várták. (2) A vendégfogadás, az étellel s itallal való kínálás maga is alkalmi szűkösségenyhítés számba ment, s ezt a „traktát”, bármily szerény volt, a költő önérzetsérelem nélkül el is fogadhatta. (3) A beszélgetések során irodalmi tervekbe vonódott be, például „fizetős” fordításokkal bízták meg, s így tovább. (4) Ebben a sokszínű társaságban helye volt, s informális tekintélye is formálódott. Nem véletlen, hogy a halála utáni presztízsemelkedését nem kis részben éppen a csehszlovákiai magyar nyelvű lapok készítették elő. (5) Az, hogy e körben még Balta Mózzsal is találkozhatott, s egy másik – bizonyos szempontból, személyesebb – irányba is mozdulhatott, önazonossága szempontjából is érdemi kihívás és lehetőség volt számára. (6) Az együttműködés személyes dimenziója is megerősödött, „mindennaposá” vált. A Straka-villa (Amerikai út 37.) és József Attila lakása (Korong u. 6.) „2–3 perc járásra volt egymástól”; 1933 és 36 között ez a földrajzi reláció gyors és közvetlen érintkezést tett lehetővé számukra.

Straka tehát akár egyéni szimpátiából, akár diplomata-megfontolásból, beleíródott József Attila életébe. S ez mint gyakorlati segítség és nem mint pusztán társasági retorika nyilvánult meg.

A hagyaték-töredékből előkerült notesz sajnos csak az 1932/33. év összejeveteleit regisztrálja. Straka hagyatékának sorsa kérdésessé teszi, hogy előkerül-e még olyan dokumentum, amely az 1934/36. év összejeveteleinek számbavételét is lehetővé teszi. Jó lenne, hasznos lenne ez, de ezt garantálni sajnos már nem lehet. József Attila és Straka kapcsolatáról persze már most is rendelkezünk adatokkal, s ezek alapján, hozzávetőlegesen fölvázolható lesz a kapcsolat 1933 utáni eseménytörténete is. De az lenne a szerencsés, ha e történetnek

nem csak a „puha” verziója lenne megírható, s a kemény – eseménytörténeti – váza is láthatóvá válna.

A versfordítások már említett szempontú értelmezése mindenesetre elvégezhető, s ez a tény aligha becsülhető túl.

7

Strakát 1936-ban, tizenegy évi budapesti szolgálat után hazarendelték Prágába. Utóda, a tájékozott Gál István szerint, egy unalmas, „hivatalnok” lett, Straka missziója így Budapesten folytatás nélkül maradt.

Visszarendelését követően, összejövetelei egyik résztvevőjének, Márkus Aladárnak a lapjában, az Új Útban kis cikk búcsúztatta el. (*Straka*. Új Út, 1936. 3. sz. 6.) E névtelen, de minden valószínűség szerint magától a szerkesztőtől származó cikkből érdemes idéznünk is: „A népszerű sajtóattasé, ha szem előtt is tartotta országa érdekeit, mégis olyan kiegyenlítő politikát folytatott, amely a magyar irodalmat is szolgálta.” „A magyar és csehszlovák irodalmi körökben nagy érdemeket szerzett”.

E cikk beszámol búcsúztatásáról is: „Az elmúlt vasárnap nívós hangverseny keretében búcsúztatta az itteni *csehszlovák kolónia* a távozó sajtófőnököt. // A műsoron legnagyobb részben azok a *magyar* művek szerepeltek, amelyeket Straka Antal fordított csehszlovák nyelvre. // A hangverseny befejeztével a *kolónia* vezetősége gyönyörű emléklapot és egy róla készített művészi bronzplakettet nyújtott át Strakának. // Straka Antal könnyekig meghatva mondott búcsút a magyar újságíróknak, íróknak és művészeknek.”

Magyar barátai is ott voltak. Nem lehetetlen, hogy ezen a búcsúztatáson József Attila is részt vett. Talán majd sikerül is egyszer adatolni jelenlétét.

Jegyzet. A téma úttörő feldolgozása: Gál István: Anton Straka: *József Attila diplomata-barátja*. Filológiai Közlöny, 1964. 1–2. sz. 187–191. Lásd még hozzá: uő: *Rajzok József Attiláról, Prágából*. Népszabadság, 1975. jún. 1. 8., József Attila levelezése. Összeáll. H. Bagó Ilona, Hegyi Katalin, Stoll Béla. Sajtó alá rend., jegyz. Stoll Béla. Bp. 2006. – Strakáról, illetve hagyatékáról: Csoma Borbála: „*Hidat verj, ne éket*”. Anton Straka kulturális és irodalomszervező tevékenysége a budapesti tíz év tükrében. Bp. 2001, Kabdebó Lóránt: *A digitalizált Straka-hagyaték Budapesten*. Irodalmi Szemle, 2015. 1. sz. (Ebben a cikkben újraközölve: uő: *Tóni, a hű cseh*. Budapesti találkozások a Straka-szalomban. Magyar Nemzet, 2014. dec. 27. 29.), Gál István: *Anton Straka levelei Szabó Lőrinchez*. Irodalmi Szemle, 1973. 5. sz. Uő: *Emil Boleslav Lukáč egy Straka-estről*. Tiszatáj, 1976. 4. sz. (Benne Lukáč *Új arcú magyarok?* című szövege.) – Straka budapesti kinevezéséről annak idején hírt adtak a magyar lapok is; például: *Új cseh sajtóattasé Budapesten*. Magyarság, 1925. júl. 7. 12. (E híradás „kritikus” tónusú.) A Magyarság később is bírálta: *Sztraka cseh sajtóreferens különös jelentkezése az Operaház bemutatójával kapcsolatban*. Magyarság, 1930. okt. 18. 6., A budapesti csehek egyesületében Csonkamagyarország elnyelésével fenyegetődött egy pozsonyi „csehszlovák” író. A budapesti cseh követ és a követség személyzete jelenlétében uszított a magyarság ellen a „csehszlovák” agitátor. Magyarság, 1931. febr. 24. 3. A Literatúra viszont, amelynek szerkesztője és kiadója Supka Géza (Károlyi Mihály kormányának hajdani prágai követe) volt, Straka közeledésépítő szerepét hangsúlyozta: r.m. [Rónay Mária]: *Észak, Nyugat, Kelet, Dél irodalmi őrtornyai*. Literatúra, 1931. május, VI. évf. 1. sz. 37–42. (Ebben a cikkben Straka önmagáról, törekvéseiről is beszél. S megszólal benne a József Attila életrajza szempontjából szintén fontos román attasé, Balta Mózes is.) – Straka negatív, jobboldali megítélésének forrásához lásd: *Kassát bekebelezték a cseh-tót államba*. Reggeli Hírek, 1919. jan. 15. 2., *Kik hódoltak be Kassán?* Világ, 1919. jan. 24. 3. (Strakát, tévesen, 1919-ben még magyarnak méghozzá olyan magyarnak tartották, aki „átállt”, „behódolt” az új szláv államnak. Nem ismerték el, vagy nem akarták elismerni, hogy korábbi állampolgárságától függetlenül, Straka etnikailag nem magyar, azaz nem átálló, hanem csak etnikai önazonosságát immár nyíltan megvalló tollforgató.) – A notesz, amelynek

tanulságait e cikk igyekszik levonni, digitalizálva az MTA Könyvtár és Információs Központ kéziratárában van. Ismeretét Ondrejcsák Eszternek, valamint Horányi Károlynak és Bíró-Balogh Tamásnak köszönöm. (Maga az eredeti notesz, amelyről a digitalizáció készült, Vera Palánová és Martin Palán birtokában van.) – Straka búcsújáról: [Márkus Aladár]: *Straka. Új Út*, 1936. 3. sz. 6. – József Attila cseh és szlovák fordításainak jegyzéke: Petr Bezruč *Ki áll helyemre?*, *A bányász*, *Leonidasz*; Jaroslav Bednár: *Katonatemető*; Josef Hora: *Szívem testvére, az idő*, *Könyvek az asztalon*; František Kubka: *Nyírfák*; Antonin Matěj Piša: *Dél-Csehország*; Jiří Wolker: *Arc az üveg mögött*, *Ballada a fűtő szeméről*, *A haldokló*, *Délelőtt a parkban*, *Utolsó versek*. Ezek a fordítások megvannak az 1936-os antológiában, majd több József Attila-kötetben is. – A „péntek estéé” résztvevőinek azonosításában Szuroimi Pálné és Tóth Tamás is segítettek munkámat „adathalászásaikkal”.

